

УДК 159.922.8 : 502/504

С. М. Сердюк, О. А. Бондаренко*Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара***РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗВЕДЕНОГО ОБРАЗУ
ЕКОЛОГІЧНО ОСВІЧЕНОЇ ЛЮДИНИ У МЕНТАЛІТЕТІ СТУДЕНСТВА**

Розглянуто принципи Концепції сталого розвитку суспільства та вплив суспільної свідомості на екологічний стан довкілля. Здійснено спробу дібрати адекватний діагностичний матеріал для різнобічного дослідження екологічної освіченості людини.

Ключові слова: екологічна освіченість, суспільство, сталий розвиток, екологічна свідомість, ціннісні орієнтації, екодиспозиції.

Рассмотрены принципы Концепции устойчивого развития общества и влияние общественного сознания на экологическое состояние окружающей среды. Предпринята попытка подобрать адекватный диагностический материал для разностороннего исследования экологической осведомленности человека.

Ключевые слова: экологическая осведомленность, общество, стабильное развитие, экологическое сознание, ценностные ориентации, екодиспозиции.

The principles of the concept of sustainable development and the impact of public awareness on the ecological environment. Attempt to find an adequate diagnostic material for the various study of environmental education rights.

Key words: environmental education, society, sustainable development, environmental awareness, values, environmental dispositions.

Постановка проблеми. Останнім часом особливого поширення набуває Концепція сталого розвитку суспільства, згідно з якою він ґрунтується на принципах взаємодії суспільства і природи та передбачає збереження нормативних якостей довкілля, гармонізацію економічного й соціального розвитку у поєднанні з екологізацією промисловості. Однією з найважливіших ідей, підпорядкованих сталому розвитку, є розв'язання екологічних, соціальних та економічних проблем і

досягнення динамічної рівноваги між ними для забезпечення якісного рівня життя людини та взагалі можливості існування людства [1]. Одним із головних принципів концепції, що стосується екології, наразі став принцип «встановлення обмежень»: на розвиток людства та стан технологій накладаються обмеження задля збереження довкілля. У цілому, досягнення динамічної рівноваги у взаємодії суспільства та природи, на думку фахівців, можливе лише за умови екологізації світогляду людини.

Рушієм і виконавцем суспільного життя в Україні є її населення. Згідно з Конституцією України [3] людина, її життя і здоров'я визнаються найвищою соціальною цінністю. Тому основним завданням усіх ланок організації суспільства є мета, що формулюється так: «Краща якість життя для кожного тепер і для покоління, що приходять» [3].

Основні критерії, за якими досягається ця мета:

- розвиток людського потенціалу;
- ефективна захищеність довкілля;
- раціональне використання природних ресурсів;
- високий рівень і стійке зростання економіки та зайнятості;
- формування у суспільстві знань, у тому числі й екологічних;
- входження України до європейського суспільства, що автоматично зумовлює досягнення гідного рівня екологічного стану країни та значно підвищує вигоди до якості охорони довкілля.

Для втілення поставленої мети за проголошеними критеріями однією із основних та необхідних умов є трансформація суспільної свідомості у бік усвідомлення необхідності збалансованого розвитку суспільства та природи, зміни у вихованні людей та в освіті шляхом формування екологічного світогляду.

Актуальність полягає у спробі дібрати адекватний діагностичний матеріал для дослідження зведеного образу екологічно-освіченої людини у менталітеті студентства, найактивнішого прошарку суспільства, в контексті Концепції сталого розвитку.

Наукова новизна роботи полягає у пошуку можливості детального різнобічного вивчення екологічної свідомості людини за допомогою комплексного тестування.

Практичну цінність роботи можна визначити як легкість у проведенні діагностики; детальність та об'єктивність отримуваних результатів, що сприяє формуванню повної картини екологічної свідомості як окремої людини, так і референтної групи в цілому. Різнобічність методичних анкет дає змогу працювати як із фахівцями у галузі екології, так і з представниками інших спеціальностей, провести порівняльний аналіз отриманих показників для виділення специфічних рис та в кінцевому результаті сформуванню зведеного образу екологічно освіченої та свідомої людини.

Ця проблема почала набувати актуальності у 70-90-ті роки ХХ ст. Провідні науковці Є. К. Федоров, І. Т. Фролов, С. С. Шварц, В. А. Ясвін та ін. [6; 8], широко обговорювали гострі проблеми екологічної кризи сучасної цивілізації, аналізували етапи розвитку суспільства та соціокультурних цінностей у світлі взаємовідносин природної, технічної та соціальної підсистем, шукали можливості виходу з екологічної кризи на базі хоча й широкого, але дещо розрізненого діагностичного матеріалу. Наразі проблемами екологічної свідомості зацікавлене широке коло вчених (А. А. Алдашева, О. І. Бондар, А. М. Львовичкіна, В. В. Медведєв, Т. В. Наненко, В. О. Скребець та ін. [2; 7; 11]), що дає змогу ознайомитись із сучасним науковим поглядом на екологічну кризу та роль людини в її розвитку, можливість розв'язання суперечок у системі «людина – природа».

У даній роботі зроблено спробу доповнити, узгодити та вдосконалити діагностичний матеріал з метою набуття можливості формування цілісного образу екологічно освіченої людини сьогодення на підставі отриманих результатів.

Матеріал та методика дослідження. Для проведення достовірних репрезентативних досліджень використано такі методики:

– комплексний тест для визначення рівня екологічної обізнаності (РЕО). Це авторський опитувальник, що складається з трьох частин, створений з метою визначення рівня екологічної освіченості людини через моніторинг рівня інформованості щодо основних проблем збереження довкілля, рівня обізнаності людини з приводу питань збереження та доцільного використання природних ресурсів;

– методика вивчення ціннісних орієнтацій М. Рокіча [9], яка заснована на прямому ранжуванні списку цінностей;

– тест «Екоціннісні диспозиції» (ТЕД) [5, с. 164], спрямований на дослідження домінантних екодиспозицій респондента, форми сприйняття природних процесів і явищ, позиціонування власної особи по відношенню до довкілля.

Емпіричну групу досліджуваних склали студенти двох академічних груп, загальною кількістю 40 осіб. До складу першої вибірки ввійшли студенти-екологи (20 осіб), другу вибірку склали студенти-психологи (20 осіб). Респонденти мали задовольняти таким умовам: напрям освіти (актуальним було дослідити саме систему ціннісних орієнтацій екологів та психологів, урахувавши різний рівень екологічної обізнаності) та вік досліджуваних (студенти 5 курсу денної форми навчання), що дозволяє судити про сформованість екологічної свідомості, вироблену стратегію екологічної поведінки, яка залежить від екологічної освіченості.

Всі дані підлягали стандартній статистичній обробці за допомогою програми статистичної обробки Statistica [10] і використання *t*-критерію Стьюдента та *r*-критерію Пірсона. Проводився кореляційний аналіз даних та їх інтерпретація.

Результати та їх обговорення

1. Результати комплексного тестування *рівня екологічної обізнаності* респондентів. Комплексний тест складається з трьох анкет, які окремо оцінюють обізнаність із питань екологічної ситуації в Дніпропетровську та області, Україні та світі в цілому.

Когнітивна мотивація та ступінь засвоєння екологами та психологами інформації означеного напрямку залежить від практичної зацікавленості. Це проявляється у числовій різниці показників обох груп. Найбільші розбіжності спостерігаються за РЕО щодо ситуації в Дніпропетровську та області (майже 9 %) (рис. 1).

Співвідношення середніх показників екологічної обізнаності двох груп

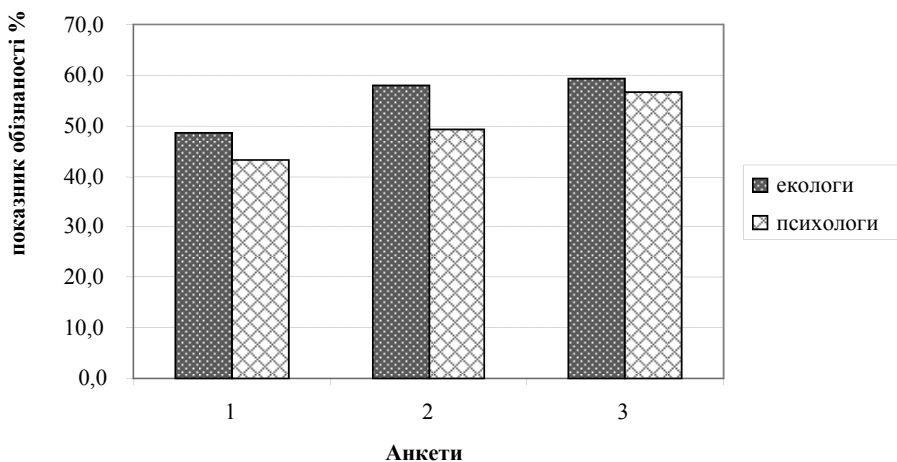

Рис. 1. Співвідношення середніх показників екологічної обізнаності респондентів двох груп: 1 – екологічна ситуація в Україні, 2 – у Дніпропетровську та області, 3 – у світі

Отже, було виявлено, що студенти-екологи мають вищий рівень екологічної обізнаності, ніж психологи (різниця між рівнем прояву складає 2,75 – 8,63 %). Більшим чином це пояснюється фаховою спрямованістю респондентів. Найвищий рівень екологічної обізнаності, якщо виходити із загальної тенденції розподілу балів, група екологів показала за анкетною «Екологічна ситуація в Дніпропетровській області». Також більші показники за анкетною «Екологічна ситуація у світі» пояснюються вищим ступенем доступності відповідної інформації.

2. Результати дослідження провідних **екоціннісних диспозицій особистості за методикою ТЕД**. Методика спрямована на дослідження провідної екоціннісної диспозиції особистості – соціальної, моральної, екологічної та Я-спрямованості. Дані екодиспозиції зумовлюють спрямованість дій та вчинків як узагальнена риса особистості або потенційна схильність людини чинити так чи інакше щодо свого довкілля.

Відповідно до отриманих результатів студенти-психологи мають вищий рівень соціальної, екологічної та Я-спрямованості. Перевагу психологів за екологічним критерієм можна пояснити тим, що для фахівців-екологів це є проблемою моральною (за словами респондентів – духовною), а для психологів це проблема соціальна, де основним аспектом є питання виховання, поведінки у суспільстві тощо (рис. 2).

Співвідношення показників екоціннісних диспозицій студентів-екологів та студентів-психологів

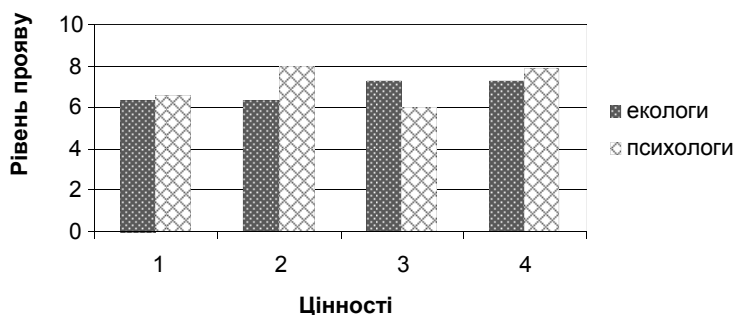

Рис. 2. Співвідношення показників екоціннісних диспозицій респондентів обох груп досліджуваних: 1 – СЦ, 2 – ЕЦ, 3 – МЦ, 4 – ЯЦ

3. Результати дослідження провідних **ціннісних орієнтацій** респондентів за **методикою М. Рокіча**. Відповідно до теорії М. Рокіча, у процесі спільної діяльності, яка обумовлює відносини людей в групах, формуються групові ціннісні орієнтації. Вивчення результатів тестування дало змогу зробити висновки про наявність чи відсутність провідних цінностей в цілому для двох професійно спрямованих груп. Для цього були обчислені середньо-групові показники за проявом кожної ціннісної орієнтації. Переважаючі результати занесено у змістові блоки таблиці.

Спільними груповими ціннісними орієнтаціями для обох груп досліджуваних є здоров'я, кохання, вихованість, освіченість, незалежність суджень та чесність. Це пов'язано з віковими рисами студентів та їх належністю до єдиного соціального прошарку. Окремо для групи студентів-екологів є характерними такі цінності, як відповідальність та чуйність, студентів-психологів – терпимість. Студенти 5-го курсу є сформованими зрілими особистостями, які вже зазнали впливу певної професійної приналежності.

Провідні ціннісні орієнтації в групі студентів-психологів та групі студентів-екологів

Блоки цінностей	Провідні цінності	
	Група психологів	Група екологів
Конкретні цінності	Здоров'я (фізичне та психічне)	
Абстрактні цінності	Кохання (духовне та фізичне)	
Етичні цінності	Відповідальність (почуття обов'язку, вміння тримати слово)	Незалежність суджень (здатність діяти незалежно, рішуче)
Цінності спілкування	Вихованість (гарні манери, вміння поводитися відповідно до норм культури поведінки)	
Цінності справи	Освіченість (широта знань, високий культурний рівень)	
Індивідуалістичні цінності	Незалежність суджень (здатність діяти незалежно, рішуче)	
Конформістські цінності	Вихованість (гарні манери, вміння поводитися відповідно нормам культури поведінки)	
Альтруїстичні цінності	Чуйність (турботливість)	Терпимість (до поглядів та точки зору інших, вміння прощати помилки інших людей)
Цінності самоствердження	Освіченість (широта знань, високий культурний рівень)	Незалежність суджень (здатність діяти незалежно, рішуче)
Цінності прийняття інших людей	Чесність (правдивість, щирість)	

Примітка: сірий колір комірки – подібні цінності для обох груп досліджуваних.

4. Результати кореляційного аналізу зв'язку РЕО із показниками ціннісних орієнтацій та провідних екодиспозицій.

Для цього був використаний коефіцієнт лінійної кореляції r Пірсона. Були оцінені та проаналізовані кореляційні зв'язки з окремими аспектами спрямованості особистості окремо по групах. Для встановлення значущості розбіжностей між двома групами досліджуваних був використаний t -критерій Стьюдента.

Існують значущі розбіжності на 5 % рівні між показниками РЕО про екологічну ситуацію в Україні, здоров'я (фізичне та психічне), продуктивне життя (максимально повне використання своїх можливостей, сил та здібностей), задоволення (приємний, необтяжливий спосіб проведення часу, відсутність обов'язків, розваги), освіченість (широта знань, високий культурний рівень), непримиримість до недоліків у собі та інших, моральні цінності.

Існують значущі розбіжності на рівні 1 % між показниками РЕО про екологічну ситуацію в Дніпропетровську та області, наявність гарних та вірних друзів, пізнання (можливість розширення своєї освіти, кола зору, загальної культури, інтелектуальний розвиток), задоволення (приємний, необтяжливий спосіб проведення часу, відсутність обов'язків, розваги).

У результаті кореляційного аналізу рівня екологічної обізнаності та показників екодиспозицій для групи психологів встановлена наявність кореляційних зв'язків РЕО з такими факторами, як впевненість у собі, освіченість, суспільне визнання, незалежність, тверда воля, сміливість у відстоюванні власної думки та ефективності у діяннях. Доступність та оперування більшим обсягом інформації породжує більш виражену впевненість у своїх діях, у тому числі і з екологічних питань, рішучі дії у цьому разі ґрунтуються на обізнаності та освіченості. Від'ємний кореляційний зв'язок РЕО про екологічну ситуацію у світі та переважанням соціальних цінностей пов'язаний з тим, що обізнаність є передумовою прийняття самостійних рішень людиною. Ці рішення вона не зіставляє з інтересами охорони довкілля. Вони є єдиними правильними рішеннями в конкретній еко-

логічній ситуації для конкретної людини. Кореляційний аналіз РЕО та показників екодиспозицій для групи екологів дає підстави говорити про позитивний кореляційний зв'язок між РЕО про ситуацію в Україні з цінностями справи та самоствердження. Це явище має безпосередній зв'язок із майбутньою професійною діяльністю студентів-екологів, їхньою роботою саме в межах України.

Висновки. За результатами наукового дослідження зведеного образу екологічно освіченої людини у менталітеті студентства як найбільш активного прошарку суспільства можна виділити притаманні йому риси, а саме: високий рівень екологічної обізнаності та зацікавленості з приводу екологічних питань; високий рівень прояву екологічної спрямованості у діях та вчинках, зіставлений з інтересами охорони довкілля; наявність ціннісних орієнтацій, спрямованих на бережливе ставлення до природи.

Також можна зробити висновок про доцільність використання запропонованого діагностичного матеріалу для різнобічного вивчення екоосвіченості людини. Перспективним є подальше використання даних у різних тренінгах, навчальному процесі та виховній роботі в цілях корекції свідомості людини в бік її екологізації. Зручність використання методичного матеріалу, а саме комплексного тесту для визначення рівня екологічної обізнаності (РЕО), методики вивчення ціннісних орієнтацій М. Рокіча та тесту «Екоціннісні диспозиції» (ТЕД), необтяжливість подальшої обробки даних робить можливим використання методик у середніх та вищих закладах освіти.

Отже, перспективою використання поданого діагностичного матеріалу є можливість ефективного використання для забезпечення єдності психології та педагогіки у реалізації принципів Освіти для сталого розвитку в рамках Концепції сталого розвитку суспільства, тобто, єдиного психолого-педагогічного підходу для виховання та освіти екологічно культурної людини.

Бібліографічні посилання

1. Асоціація «Екологічна освіта». Освіта для сталого розвитку. Національна доповідь (скорочено) [Електронний ресурс] / – Режим доступу до статті: <http://www.aseko.org/>.
2. **Бондар О. І.** Світові тенденції в екологічній освіті / О. І. Бондар, Т. В. Саєнко // Екологічний вісник. – 2006. – № 4. – С. 18 – 22.
3. **Дерябо С. Д.** Экологическая психология: диагностика экологического сознания / С. Д. Дерябо. – МПСИ, 2001. – 312 с.
4. Закон України «Про ратифікацію Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля» // Відомості Верховної Ради (ВВР) – 1999. – № 34. – С. 296.
5. Конституція України [Електронний ресурс] / Верховна рада України. Офіційний веб-сайт Законодавство України. – Режим доступу до статті: <http://zakon.rada.gov.ua/>.
6. **Львовчкіна А. М.** Екологічна психологія / А. М. Львовчкіна. – К. : Міленіум, 2003. – 120 с.
7. **Медведев В. И.** Экологическое сознание : учеб. пособ. / В. И. Медведев, А. А. Алдашева. – Логос. Учебник для XXI века, 2001. – 376 с.
8. **Скребець В. О.** Екологічна психологія у віддалених наслідках екотехногенної катастрофи : моногр. / В. О. Скребець. – К. : Вид. дім «Слово», 2004. – 439 с.
9. Тест Рокіча «Ценностные ориентации» [Електронний ресурс] / А. Я. Психологія. – Режим доступу до статті: http://azps.ru/tests/tests_rokich.html/.
10. **Шварц С. С.** Экологические закономерности эволюции / С. С. Шварц. – М. : Наука, 1980. – 153 с.
11. Statistica [Електронний ресурс] / Statsoft. – Режим доступу до програми: www.statsoft.com/.

Надійшла до редколегії 28.04.2011.